

SANOAT KORXONALARIDA KLASTER FAOLIYATI INNOVATSION TIZIM SIFATIDA

dots. Isxakov Abdulaxad

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

ORCID: 0009-0002-6749-4140

ahat1304@gmail.com

Annotatsiya. O'zbekiston iqtisodiyotining raqamli formatga o'tishi va innovatsion strategiyalar afzalliklaridan foydalangan holda sanoat korxonalarini samarali rivojlantirish O'zbekistonga ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi darajasiga chiqish va global iqtisodiyotda texnologik yetakchilikni shakllantirishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: innovatsiya, konsepsiya, klaster tizim.

КЛАСТЕРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ КАК ИННОВАЦИОННАЯ СИСТЕМА

доц. Исхаков Абдулахад

*Ташкентский государственный технический
университет имени Ислама Каримова*

Аннотация. Переход экономики Узбекистана на цифровой формат и эффективное использование преимуществ инновационных стратегий в развитии промышленных предприятий позволит Узбекистану выйти на новый уровень социально-экономического развития и сформировать технологическое лидерство в глобальной экономике.

Ключевые слова: инновация, концепция, кластерная система.

CLUSTER ACTIVITY IN INDUSTRIAL ENTERPRISES AS AN INNOVATIVE SYSTEM

assoc. prof. Isxakov Abdulaxad

*Tashkent State Technical University
named after Islam Karimov*

Abstract. The transition of Uzbekistan's economy to a digital format and the effective use of the advantages of innovative strategies in the development of industrial enterprises will enable Uzbekistan to reach a new level of socio-economic development and establish technological leadership in the global economy.

Keywords: innovation, concept, cluster system.

Kirish.

O'zbekistonda tarkibiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, uning yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lgan kon-metallurgiya sanoatini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, sohaning raqobatbardoshligini oshirish va ishlab chiqarishni samarali shakllarda tashkil qilish kabilarga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022-2026-yillarda sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish va ta'minlashda iqtisodiyotning o'sish sur'atlari bilan muvozanatlashgan ustuvor strategik tarmoqlarni rivojlantirish ko'zda tutilgan. Belgilangan vazifalarni amalga oshirishda, jumladan, sohada qo'shimcha qiymatni shakllantirishning yaxlit zanjirini yaratish, innovatsion klaster faoliyati samaradorligini baholash yondashuvini soha xususiyatlarini e'tiborga olgan holda takomillashtirish, metallurgiya sanoati mahsulotlari eksportini rivojlantirishning samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini asoslash, sohani rivojlantirishning prognoz ko'rsatkichlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlarni izchil davom ettirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar sharhi.

Mualliflar yangi texnologiyalarning iqtisodiyotga qanday ta'sir ko'rsatishini, shuningdek, innovatsiyalarni ishlab chiqish va tatbiq etish jarayonlarini «qora qutilari» orqali o'rganadilar. Kitob texnologik o'zgarishlar iqtisodiy transformatsiyalarga qanday turtki bo'lishini tushunish uchun nazariy asoslarni taqdim etadi va turli sohalarida texnologiyalarni joriy etishga oid haqiqiy misollar bilan tahlil qiladi. (Rosenberg, 2024)

O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish va diversifikatsiya qilishda milliy innovatsion tizimni rivojlantirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu ishda mamlakatning milliy iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirishning asosiy yo'nalishlari o'rganiladi. Maqolada innovatsion strategiyalarni joriy etish orqali iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. (Tursunxodjaev, 2015).

To'xtasinov (2020) klasterlarning asosiy elementlarini - iqtisodiy, texnologik va ilmiy jihatlarni tahlil qiladi. Kitobda klasterlarning rivojlanishining asosiy bosqichlari va ularning o'zaro aloqasi, shuningdek, innovatsion faoliyatni rivojlantirishdagi roli o'rganilgan. Muallif, shuningdek, klasterning turli sanoat tarmoqlarida qanday samarali ishlashini, ayniqsa, to'qimachilik, texnologiya va ishlab chiqarish sanoatlarida qanday qo'llanilishini o'rganadi. Klasterlarni innovatsion tizim sifatida boshqarishning amaliy usullari va innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha tavsiyalar taqdim etiladi.

Isroilov (2021) klasterlarning sanoat rivojlanishidagi o'rni va innovatsiyalarni joriy etishda qanday rol o'ynashini tushuntiradi. Kitobda, klasterlarning sanoat korxonalari uchun qanday iqtisodiy va innovatsion imkoniyatlarni yaratishi, resurslarni samarali taqsimlash va texnologiyalarni birlashtirish orqali qanday o'sish va rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etishi yoritilgan. Muallif, klasterlarning yirik texnologik va ishlab chiqarish tarmoqlarida qanday ishlashini misollar orqali keltiradi va sanoatni zamonaviy texnologiyalar bilan modernizatsiya qilishdagi samarali yondashuvlarni taqdim etadi.

Kadirov (2022) tomonidan yozilgan ushbu kitobda sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Kitobda sanoat klasterlarining samarali ishlashining asosiy omillari, ularning raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiy o'sishning tezlashishiga ta'siri ko'rsatilgan. Muallif klasterlar asosida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, resurslarni optimallashtirish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlashni qanday amalga oshirishni tushuntiradi. Bu asar, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda klasterlarning ahamiyatini va sanoat tarmoqlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni o'rgatadi.

Mamadaliyev (2021) tomonidan yozilgan kitobda sanoat klasterlarining innovatsion tizimdagi ahamiyati va ular orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda qanday yondashuvlar mavjudligi haqida so'z yuritiladi. Asarda klasterlar va innovatsiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish jarayonlari tahlil etilgan.

Muallif klasterlarni innovatsion tizim sifatida boshqarishning samarali metodlarini taqdim etadi va sanoat tarmoqlarida ularni qo'llashdagi amaliyotlarni ko'rsatadi. Bu asar klaster faoliyatining iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ahamiyatini keng tushunishga yordam beradi.

Niyozov (2020) kitobida sanoat va texnologiya klasterlarining innovatsion tizimlarni rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Kitobda, klasterlar orqali yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, ilmiy-tadqiqot ishlari va ishlab chiqarishni innovatsion ravishda modernizatsiya qilish masalalari ko'rib chiqiladi. Sanoat korxonalarida klaster faoliyatini samarali boshqarish va innovatsion tizimni rivojlantirishga doir yondashuvlar va metodologiyalar batafsil o'rganilgan. Muallif, klasterlarning sanoat tarmoqlarida texnologik o'zgarishlarni amalga oshirishdagi muhim rolini ko'rsatadi va samarali boshqaruvning zarurligini ta'kidlaydi.

Zokirov (2021) tomonidan yozilgan bu kitobda klasterlash va innovatsion tizimlarning raqobatbardoshlikni oshirishdagi roli o'rganilgan. Kitobda, klasterlashning sanoat korxonalarida innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali qanday raqobatbardoshlikni oshirishi, yangi bozorlar yaratish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish haqida ma'lumotlar keltirilgan. Muallif, klasterlarning ishlab chiqarish jarayonlaridagi innovatsiyalarni samarali joriy etish orqali raqobatni kuchaytirishni tushuntiradi.

Dunyo mamlakatlarining raqobatbardoshlik va innovatsion faolligini o'rganadi. Ushbu hisobotlar mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasini, raqobatbardoshlik salohiyatini va innovatsion tizimlarning samaradorligini baholaydi. Hisobotlar, shuningdek, global iqtisodiy o'zgarishlar va ularning innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyatini yoritadi, turli mamlakatlar o'rtasida texnologik yutuqlar va innovatsion tizimlar bo'yicha o'zaro raqobatni ko'rsatadi. Bu tahlillar milliy iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega (Report, 2023).

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotni amalga ilmiy va umumiy tahlil, qiyoslash, o'zaro solishtirma tahlil usullaridan keng foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Sanoat korxonalarida innovatsion jarayonlarni amalga oshirishning ko'plab modellari mavjud. Klassik model shundan iboratki, unda fan ishlab chiqarishga ta'sir qiladi va tashkilotning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu modeldagi innovatsiyalar fan va ishlab chiqarish o'rtasida "vositachi" vazifasini bajaradi.

Fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro aloqaning zanjirli modeli innovatsion faoliyatning ko'p qirraliligi va murakkabligini, shuningdek, uning shakllanishi va rivojlanishi jarayonining dinamikasini hisobga oladi. Bundan tashqari, nafaqat fanning innovatsion faoliyatga ta'siri, balki innovatsiyaning fanda sodir bo'layotgan jarayonlarga ta'siri ham hisobga olinadi.

Ko'p kanalli va o'rganish modeli sifatida taqdim etilgan interaktiv model innovatsiyalarning ITTKIga teskari ta'sirini hisobga oladi va bu jarayonni o'zgaruvchan tashqi sharoitlar nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqadi. Hozirgi vaqtda sanoat majmualarida amalga oshirilayotgan innovatsion jarayonlar sanoat ishlab chiqarishini sifat jihatidan yangi, sanoat-texnologik jihatdan shakllantirish va uni boshqarishga qaratilgan. Innovatsion jarayonlarni amalga oshirish bosqichlari va qonuniyatlari, ularni muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beruvchi ta'sir etuvchi omillar tizimli ilmiy tahlildan o'tkaziladi.

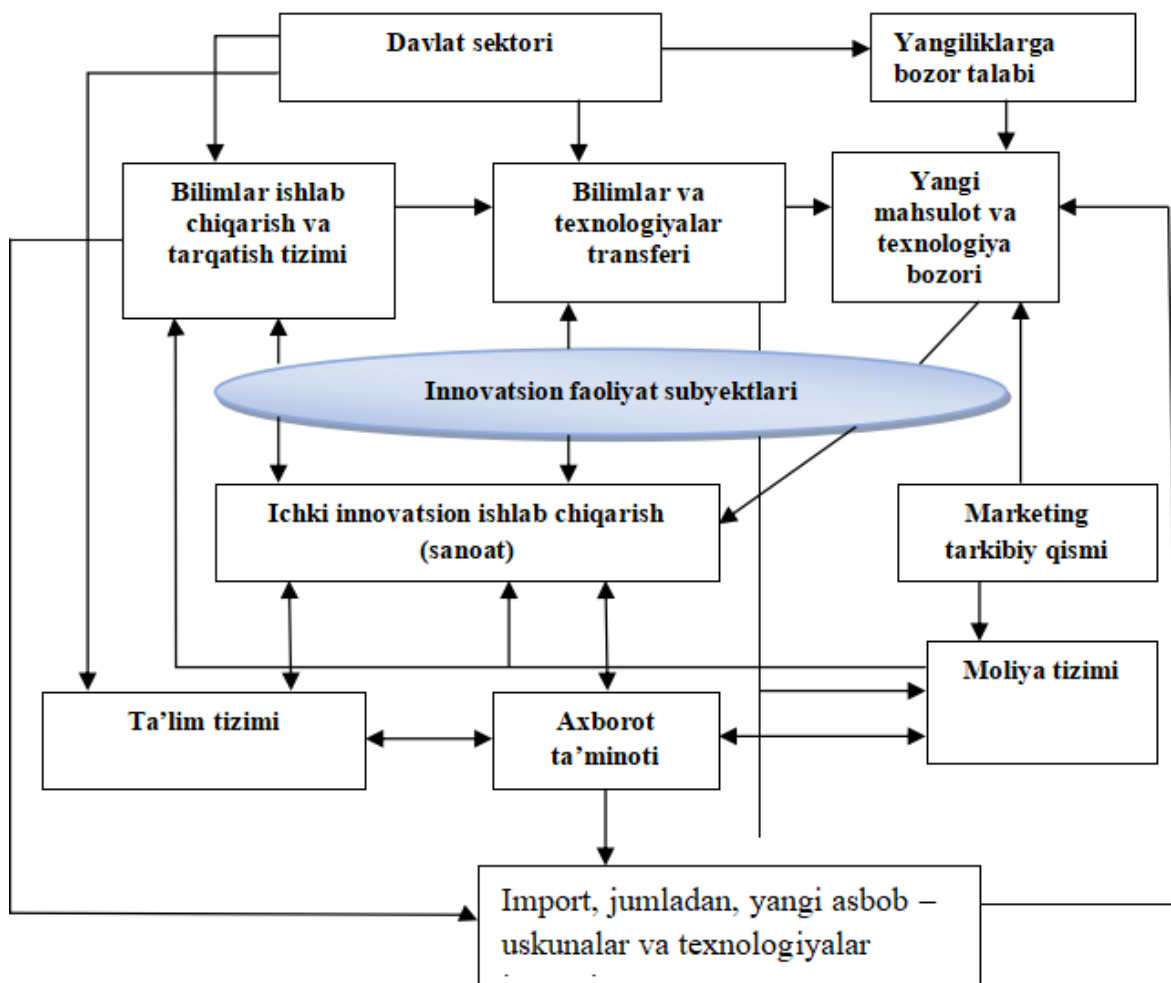
Ushbu qoida ilm-fan va ITTKI innovatsiyalarni shakllantirish, joriy etish va tarqatishda alohida muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, «sanoat majmualarida innovatsion jarayonlar» toifasini ochib berish, ushbu jarayonlarga nazariy yondashuvlarni o'rganish innovatsion faoliyatni shakllantirish va tashkil etishning asosi ularning ilmiy bilimlarni tijoratlashtirish qobiliyati ekanligini aniqlashga

imkon beradi. Bunday faoliyatning tarkibiy qismlari fan, resurs, axborot va kadrlar bilan ta'minlash, marketing, intellektual mulk, korxonadagi ITTKI hisoblanadi.

O'zbekistonda iqtisodiyot va jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun innovatsion mahsulotlarni shakllantirish va joriy etishda o'zaro ta'sir qiluvchi hamda o'z faoliyatini davlat innovatsion siyosati doirasida tashkil etuvchi innovatsion faoliyat obyektlari va subyektlari majmuini o'z ichiga oluvchi milliy va hududiy innovatsion tizimlar (MIT va HIT) shakllantirilmoqda. Ushbu tizimlarning muhimligiga qaramay, MIT va HIT toifalarining yagona ta'rifi va ularni shakllantirishning yagona metodologiyasi hali ham mavjud emas. Shuningdek, bu tizimlarning turli mamlakatlardagi maqsadlari ham har xil: Fransiyada – qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, Germaniyada – ilg'or texnologiyalarni rivojlantirish, Yaponiyada – innovatsion mahsulotlarni chiqarish. Shu bilan birga, MIT faoliyatida umumiy narsa bor - MIT faoliyati uchun asos yaratadigan milliy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlariga quyidagilar kiradi:

- bilimlar yaratish (ilmiy tadqiqotlar);
- bilimlar tarqatish, diffuziya, transfer va qo'llash (ITTKI, innovatsion mahsulot ishlab chiqarish);
- innovatsiyalarni tijoratlashtirish (bozor institutlari, innovatsion mahsulotlar bozori);
- innovatsion faoliyat uchun kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- innovatsion-investitsion infratuzilmani rivojlantirish;
- davlat tomonidan boshqarish va tartibga solish (me'yoriy-huquqiy asos, davlat sanoat, investisiya va innovatsiya siyosati).

1 -rasm. MIT tuzilishi (Турсунходжаев, 2015)

Korxona va tashkilotlar o'zlarining innovatsiya darajasiga qarab qisman yoki to'liq MIT ga kirib, uning quyi tizimlari, tarmoqlari va ularning o'zaro aloqalarini shakllantiradi, ya'ni MIT strukturasini shakllantiradi. 1-rasmda boshqaruv tizimining xarakterli xususiyatlarini umumlashtirish sifatida MIT tuzilishi ko'rsatilgan. Elementlar o'rtasida funksional o'zaro aloqa zaif yoki amalda yo'q.

HIT tizim hosil qiluvchi, MIT tarmoqlararo bo'g'ini bo'lib, uning doirasida mintaqaning innovatsion salohiyati amalga oshiriladi.

Klasterning innovatsionlik darajasi biznes g'oyalar, ilmiy bilimlar, malakali mutaxassislarni tayyorlash, shuningdek, innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi va uni tijoratlashtirish darajasi uchun tashkilotlarning klasteriga integratsiyalashuv darajasini aks ettiruvchi miqdoriy va sifat tavsiflari bilan belgilanishi kerak. Innovatsiya klasterlarini shakllantirishning asosiy tamoyillari sifatida quyidagilar ajratib ko'rsatiladi:

- ilmiy salohiyatning mavjudligi (tadqiqot markazlari, olimlarning mavjudligi, ishlab chiqarish bazasi);

- klaster yaratish uchun institusional shart-sharoitlar (klaster tashkil etuvchi sanoatning mavjudligi, innovatsion klasterni yaratish g'oyasini lokal hokimiyat organlari tomonidan qo'llab-quvvatlash, davlat byudjeti mablag'lari hisobidan qo'llab-quvvatlash);

- davlat iqtisodiyotini rivojlantirishning strategik ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'ladigan innovatsion klaster yaratishning siyosiy shartlari;

- mintaqqa sanoat majmuasi va klasterga kiruvchi korxonalarining innovatsionlik darajasi.

Dunyo mamlakatlari ixtisoslashuvi tarmoqlari bo'yicha klasterlarning taqsimlanishi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Dunyoda ixtisoslashuv tarmoqlari bo'yicha klasterlar taqsimlanishi.

Ixtisoslashuv	Klasterlar soni
Mahsulotlar ishlab chiqarish	23
Yashil texnologiyalar	21
Avtomobilsozlik	19
Tibbiy xizmatlar	19
Metallurgiya	13
Turizm	13
Qurilish	12
Kreativ sanoatlar	11
Yangi materiallar	10
Biotexnologiyalar	9
Optika va fotonika	8
Ta'lim	7
Mikro va nanotexnologiyalar	6
Aviakosmik texnologiyalar	6
Kimyo	6
Nashriyot va OAV	5
Ko'ngilocharliklar	2
Telekommunikatsiyalar	2

Ushbu jadval shundan dalolat beradiki, klasterlash sanoatda iqtisodiy faoliyatning deyarli barcha turlarini qamrab olgan va rivojlanishni davom ettirmoqda.

Xulosa va takliflar.

Ta'kidlash joizki, O'zbekistonning davlat hududida shakllangan sanoat klasterlarini, ularning kichik miqdori sababli na klasterlarga, na to'liq aglomeratsiya birlashmalariga

taalluqli deb bo'lmaydi. Ular jug'rofiy jihatdan olisda joylashgan kompaniyalarni guruhlash belgisi asosida, qo'shilgan qiymat zanjiri tugallanganda yoki O'zbekiston Respublikasi subyektlarida yoki bir qancha mintaqalarda import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarish va texnologiyalar yaratilgandan keyingina klaster deb hisoblanishi mumkin. Bundan kelib chiqqan holda, innovatsion klasterlarni, klasterlarni rivojlantirish dasturlarini tahlil qilishda ko'rib chiqilayotgan toifaga jahon yondashuvlarga tayanish talab etiladi.

Adabiyotlar /Lumepamypa/Reference:

- Farmon (2021) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
- Isroilov A. A., (2021) Klasterlar va innovatsiyalar. Samarqand.
- Kadirov T. O., (2022) Sanoat klasterlari va iqtisodiy samaradorlik. Farg'ona.
- Mamadaliyev Z. B., (2021) Sanoat klasterlari va innovatsion tizim. Buxoro.
- Niyozov S. B., (2020) Sanoat va texnologiya klasterlari. Toshkent.
- Report (2023) The Global Competitiveness Report 2020-2023 // World Economic Forum.
- URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2019-2023/05Full_Report/TheGlobalCompetitivenessReport2020-2023_FINAL.pdf; The Global Innovation Index 2023.
- Rosenberg, N. (2024) Inside the Black Box: Technology and Economics/N. Rosenberg, N. Kline. - Cambridge University Press. - 328 p.
- To'xtasinov M., (2020) Klasterlar va innovatsiyalar. Toshkent.
- Zokirov D. R., (2021) Klasterlash va innovatsion tizimlar. Namangan.
- Турсунходжаев М.Л. (2015). Развитие национальной инновационной системы как инструмент повышения конкурентоспособности и диверсификации экономики Узбекистана. Основные направления дальнейшей модернизации и повешения конкурентоспособности национальной экономики. VII Форума экономистов. – Т.: ИПМИ, С. 104.